

UK FSV

ONDŘEJ PICKA
Druhá verze Berlínského programu
z roku 1971
Konec Adenauerovy CDU?

DOKOŘÁN

TERITORIA – svazek 9

Ondřej Picka

**Druhá verze Berlínskému programu
z roku 1971
Konec Adenauerovy CDU?**

Teritoria – svazek 9

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd

Dokořán

Recenzovali: doc. PhDr. František Stellner, Ph.D.
a doc. PhDr. Vít Hloušek, Ph.D.

Práce vznikla v rámci projektu č. 2011–263503 Specifického vysokoškolského výzkumu
Univerzity Karlovy v Praze.

Copyright © Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, 2012

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli
způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Teritoria – svazek 9

Ondřej Picka
Druhá verze Berlínského programu z roku 1971.
Konec Adenauerovy CDU?

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické)
Redakce Michaela Pohlreichová
Typografie a převod do elektronické podoby David Greguš
Vydalo v roce 2012 nakladatelství
Ve spolupráci s Fakultou sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze,
Smetanovo nábř. 6,
Praha 1, vydalo nakladatelství Dokořán, s.r.o., Holečkova 9, Praha 5,
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz v roce 2012.
(497. publikace, 41. elektronická)

ISBN 978-80-7363-436-0 (Dokořán)
ISBN 978-80-87404-25-6 (UK FSV)

Tuto knihu bych rád věnoval svým prarodičům Janu (†) a Jiřině Pickovým
a Marii (†) a Miloslavu Zezulovým.

Obsah

1. Úvod	11
1.1 Stav výzkumu a rozbor literatury	14
1.2 Prameny	21
1.3 Výzkumné metody	23
1.4 Terminologie	40
2. Vývoj CDU	43
2.1 CDU v Adenauerově éře	43
2.2 První kroky k reformě strany v 60. letech	48
3. Situace v CDU na počátku 70. let	55
3.1 Názorové proudy uvnitř CDU	55
3.2 Generační situace v CDU na počátku 70. let	58
4. Průběh programové diskuse	75
4.1 Volby do spolkového sněmu v září 1969	75
4.2 Rozhodnutí o změně programu a ustavení programové komise	78
4.3 Práce programové komise	84
4.4 Návrh programové komise	89
4.5 Reakce na návrh programové komise	99
4.6 Projednání návrhu programu v Ústředním výboru CDU	108
4.7 Reakce CSU na programovou diskusi v CDU	113
4.8 Düsseldorfský sjezd	116
Exkurz I: Diskutované modely spolurozhodování zaměstnanců v podnicích	127
Exkurz II: Dohra v otázce spolurozhodování zaměstnanců: hamburský sjezd 1973	129
5. Rozdílné pohledy na návrh programové komise	131
5.1 Sociálně tržní hospodářství	131
5.2 Uvolnění	139
5.3 Demokratizace	147
6. Role Helmuta Kohla v programové diskusi	153
6.1 Politický vzestup	153
6.2 Kohl v roli předsedy programové komise	157
6.3 Chování Helmuta Kohla po zveřejnění návrhu programové komise	164

7. Závěr	169
Příloha: Seznam otázek pro interview s pamětníky	181
Seznam použitých zkratk	183
Seznam pramenů a literatury	185
Summary	193
Jmenný rejstřík	195

Poděkování

Rád bych poděkoval PhDr. Tomáši Nigrinovi, PhD., který pro mne byl jako vedoucí této závěrečné práce velmi důležitým konzultantem, za jeho vstřícný a nesmírně přátelský přístup. Oporou mi při vzniku této studie byl i vedoucí katedry Německých a rakouských studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, Prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc., který mne na téma CDU v období 60. a 70. let upozornil, a tím mi pomohl objevit nesmírně zajímavé pole výzkumu. Důležitá pro mne byla, zejména v počáteční fázi práce na tomto tématu, ochotná pomoc odborných pracovníků německého Archivu křesťansko-demokratické politiky.

Za zcela obětavou a velmi přínosnou pomoc s korekturami textu děkuji kolegyni PhDr. Romaně Mynaříkové.

Nejen za podporu během mých studií, ale i za cennou pomoc při dokončování této knihy jsem velmi vděčný svým rodičům Daně a Jaroslavu Pickovým.

Velmi děkuji Nadě Savinské, která pro mne tolik znamená a které za tolik vděčím.

1. Úvod

V den voleb do Německého Spolkového sněmu 28. září 1969 se zprvu zdálo, že vše probíhá podle představ špiček Křesťansko-demokratické unie (*Christlich-Demokratische Union*; CDU). Podle prvních prognóz se stala opět nejsilnější politickou stranou a přiblížila se hranici 50 % hlasů. Tradiční koaliční partner křesťanských demokratů, liberální Svobodně demokratická strana (*Freie Demokratische Partei*; FDP), vyšla z voleb oslabená: zaznamenala historicky nejhorší volební výsledek a jen těsně překročila pětiprocentní hranici pro vstup do parlamentu. Křesťanští demokraté měli s FDP nevyřízené účty z roku 1965, kdy opustila společný kabinet. Znepokojeni byli také sbližováním liberálů se Sociálně demokratickou stranou Německa (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*; SPD), ke kterému v posledních měsících docházelo. Nyní to ale vypadalo, že oslabená FDP bude poddajným partnerem.¹

Bonnská mládežnická organizace strany zorganizovala pro předsedu CDU Kurta Georga Kiesingera pochodňový průvod na oslavu vítězství, prezident Spojených států amerických Lyndon Johnson mu již zaslal gratulační telegram. Jako vítěz se Kiesinger prezentoval i před televizními kamerami. Až na cestě ze studia se dozvěděl aktuální informaci, podle které SPD dostala tolik hlasů, že by s liberály byla schopná sestavit těsnou většinu. Nejisté pokusy křesťanských demokratů odvést FDP od záměru přistoupit na koaliční spolupráci se sociální demokracií vyzněly v následujících dnech do prázdna.²

Překvapená CDU se tak náhle ocitla v opozici. Tuto situaci na spolkové úrovni nikdy nezažila, v roce 1969 stála v čele vlády již dvacátým rokem. Po svém těsném vítězství ve spolkových volbách v roce 1949 sestavila s FDP a s dalšími pravicovými stranami vládu, v jejímž čele stanul Konrad Adenauer. Křesťanští demokraté formovali podobu nového západoněmeckého státu. První Adenauerovy vlády položily základy jeho hospodářského systému (velmi liberální hospodářská politika, sázející na tržní síly, doplňovaná solidní sociální sítí, chránící před nedostatkem) i zahraničně politické orientace (jednoznačná orientace na spolupráci se státy Západu a ochota k evropské integraci na straně jedné a osobování si práva vystupovat jménem celého někdejšího Německa, ústící v ignoraci Německé demokratické republiky a bojkot sovětských satelitů, na straně druhé). CDU profitovala z dech beroucí rychlosti hospodářské

---

¹ Heino Kaack, *Geschichte und Struktur des deutschen Parteiensystems* (Opladen: Westdeutscher Verlag, 1971), 346–361.

² Klaus Dreher, *Helmut Kohl: Leben mit Macht* (Stuttgart: DVA, 1998), 138–141. Helmut Kohl, *Erinnerungen: 1930–1982* (München: Droemer, 2004), 262–265.

obnovy a nárůstu prestiže mladého státu, ke kterým svou politikou bezesporu přispěla, a dokázala tak v průběhu 50. let svou podporu u veřejnosti zvýšit. Vrcholem její popularity byl zisk absolutní většiny ve volbách do Spolkového sněmu a sestavení jednobarevné vlády v roce 1957. Bytí vládní stranou se stalo součástí identity CDU, Spolková republika 50. let byla do značné míry produktem její politiky.³

Oslněna leskem těchto svých pozoruhodných úspěchů, pokračovala strana vytyčeným směrem i v 60. letech, přestože se dostavily první problémy. Staříčkový kancléř zarputile oddaloval svůj odchod, na který již čekala značná část jeho spolustraníků, a zapletl se díky svému autoritativnímu stylu do řady afér. Jeho odchod v roce 1963 však nepřinesl řešení, protože populární ministr hospodářství Ludwig Erhard se neukázal být schopným šéfem vlády. Ztráta podpory ve vlastní straně a konflikty s FDP vyústily v Erhardův odchod a rozpad vládní koalice. Následná koalice s SPD, která přinesla politickou stabilitu a zahájila reformy, ve kterých sociální demokraté pokračovali v koalici s liberály po roce 1969, se ukázala být dobrým řešením pro Spolkovou republiku, politicky z ní však profitovala více SPD než CDU.⁴

V roce 1964 došlo poprvé od konce 40. let k poklesu hospodářské produkce a otec hospodářského zázraku Erhard působil bezradně. Začínala se projevovat společenská změna, ke které v důsledku překotného rozvoje v 50. letech docházelo. Geograficky se lidé přesouvali z venkova do měst a sociálně do skupiny tzv. nových středních vrstev, nemanuálně pracujících zaměstnanců především v sektoru služeb; rostla míra vzdělanosti. Docházelo i k posunům hodnotových přesvědčení, odklon od tradičních hodnot dokládá rychle probíhající sekularizace. V důsledku těchto změn se rozvolňovala tradiční sociální milieu a společnost se pluralizovala. Rostla politická angažovanost občanů a upevňovala se občanská společnost, jak ukazoval nejen nárůst počtu členů politických stran, ale také veřejných protestů, jako například v případě tzv. aféry *Spiegel*.⁵ Měnilo se rovněž mezinárodně politické prostředí. Západ projevoval stále větší zájem o uvolnění ve vztazích s Moskvou a Spolková republika, která se snažila udržet Německou demokratickou republiku za každou cenu v izolaci, se stávala přítěží.⁶

CDU, jež byla příliš zahleděná do svých úspěchů z minulosti, nedokázala dostatečně rychle reagovat. Vzdělávací systém Spolkové republiky byl příliš

---

3 Edgar Wolfrum, *Zdařilá demokracie: dějiny Spolkové republiky Německo od jejích počátků až po dnešek* (Brno: Barrister & Principal, 2008), 37–118.

4 Ibid., 159–199.

5 Ibid., 201–218.

6 Stephan Bierling, *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland: Normen, Akteure, Entscheidung*, 2. vyd (München: Oldenbourg, 2005), 139–149.

selektivní a produkoval nedostatek absolventů. Právní řád obsahoval řadu anachronických norem, například v oblasti rodinného a trestního práva. Sociální systém, jenž stavěl na základech položených v 19. století vycházejících ještě z principů stavovské společnosti, měl mezery, jež nechávaly některé skupiny obyvatelstva bez řádného zajištění.⁷ Nesmělé pokusy Erhardovy vlády navázat kontakty se státy střední a východní Evropy, aniž by došlo k formalizaci vztahů se státy uznávajícími východoněmeckou vládu, byly snahou o kvadraturu kruhu.⁸

Hlasy volající po modernizaci strany se ozývaly již od počátku 60. let. Z pohledu těchto většinou mladších politiků byl odchod do opozice v roce 1969 potvrzením jejich obav, ale zároveň i příležitostí pro stranu dohnat zameškané reformy a postavit její politiku na nové základy. Na druhou stranu řada straníků žila stále ještě ideovými bitvami 50. let. Pro ně byl politický obrat roku 1969 šokem a omylem dějin. Věřili, že se CDU do čela vlády vrátí, jakmile SPD prokáže svou neschopnost. Očekávali, že pokus vlády sociálně liberální koalice o uzavření tzv. východních smluv se Sovětským svazem, Polskem a Německou demokratickou republikou buď ztroskotá, nebo se setká s vlnou nevole veřejnosti. Velkou pozornost také věnovali hospodářské politice kabinetu, která podle nich kvůli vysokým výdajům musela vést k inflaci a destabilizaci měny.⁹

Jako terapii na šok z voleb si CDU naordinovala programovou diskusi. Stranické vedení ustavilo programovou komisi, která měla aktualizovat Berlínský program, jenž byl přijat o rok dříve. V čele této komise stanula mladá tvář strany, novopečený ministerský předseda spolkové země Porýní-Falc Helmut Kohl. Co bylo některými ve vedení strany zamýšleno jako doplnění programového textu, který byl připravován několik let, o nová témata, vyústilo v předložení zcela nového dokumentu. Návrh vypracovaný komisí zpochybnil některá dogmata tradičního stranického programu. Na jeho zveřejnění v létě 1970 reagoval konzervativní proud CDU ostrou kritikou a obviněními ze zra- dy ideových zásad strany a nadbíhání módním trendům. Do debaty se vmísily i paušalizující obraty, jež označovaly návrh za „Godesberg“ pro CDU či za druhý komunistický manifest. Zájem o programovou diskusi projevila také členská základna, která podobně jako během práce na Berlínském programu zahltila sekretariát CDU tisíci svých stanovisek. Stranické vedení považovalo za nutné návrh komise zmírnit a sjezdu na jaře 1971 předložit ve výrazně pozměněné podobě.

---

7 Wolfrum, „Zdařilá demokracie,“ 264–269.

8 Bierling, „Die Außenpolitik,“ 149–152.

9 Wulf Schönbohm, *Die CDU wird moderne Volkspartei: Selbstverständnis, Mitglieder, Organisation und Apparat 1950–1980* (Stuttgart: Klett-Cotta, 1985), 99–105.

Předkládaná práce se zabývá tím, jak düsseldorfským sjezdem přijatou Druhou verzí Berlínského programu (*Berliner Programm, II. Fassung*) a diskusi, která jejímu přijetí předcházela, zařadit v dějinách CDU. Vzhledem k rozruchu, jaký návrh Kohlovy komise vyvolal, se nabízí otázka, zda je možné dát kritikům tohoto textu za pravdu v tom, že se výrazně odchyloval od dosavadní politické linie strany – že by přijetí takového programu znamenalo opuštění principů, s jejichž pomocí vydobyla CDU pod vedením Konrada Adenauera v 50. letech úspěchy pro sebe a pro Spolkovou republiku. A v čem konkrétně byl tento programový text tak nový, proč na sebe upoutal takovou pozornost?

Od výše uvedených úvah není možné oddělit otázku po příčinách. Práce objasňuje, co vedlo k tomu, že komise přišla s návrhem, který se odlišoval od dosavadních programových postojů strany. Pozoruhodné je, že tento kontroverzní text vznikl necelé dva roky po přijetí Berlínského programu, kterému předcházela velmi důkladná diskuse a který se těšil široké podpoře stranické veřejnosti. Jelikož v klíčové pozici předsedy programové komise byl Helmut Kohl, který se později stal spolkovým kancléřem a sám symbolizoval celou éru německých dějin, je na místě zabývat se i jeho rolí v procesu vzniku Druhé verze Berlínského programu. Se zvláštní pozorností se na následujících stránkách budeme věnovat otázce, jak právě Kohl přispěl ke vzniku tak progresivního návrhu, jak v průběhu celé programové diskuse vystupoval a jaké cíle sledoval.

Do třetice je cílem této práce přiblížit jejím čtenářům ideový svět zastánců programové reformy strany a jejích oponentů. Práce poukazuje na nejdůležitější konfliktní body v rámci programové diskuse a prezentuje argumenty reformního a konzervativního proudu. Snaží se vysvětlit tyto odlišné pohledy a popsat, v jakém kontextu obě strany tato témata vnímaly.

1.1 Stav výzkumu a rozbor literatury

Toto velmi zajímavé téma, jež se vztahuje k pozoruhodnému momentu v dějinách CDU, stálo doposud spíše na okraji zájmu odborné literatury. Obecně lze konstatovat, že straně CDU bylo v odborné literatuře věnováno málo pozornosti, proto řada aspektů její minulosti i přítomnosti zůstává nezpracována či zpracována nedostatečně. Jedním z důvodů může být fakt, že CDU po svém vzniku na přelomu 40. a 50. let utvářela standardní stranické struktury pouze pozvolna a tento proces zakončila až v polovině 70. let. Na první pohled tak u rané CDU nebylo o čem bádát, protože stranická grémia neměla žádnou moc, program téměř neexistoval a strana byla do značné míry nástrojem k získávání podpory pro vládní politiku Konrada Adenauera. K malému zájmu o toto téma přispěla zřejmě i skutečnost, že

v 70. a 80. letech ve Spolkové republice v oboru sociálních věd měli navrch spíše levicově orientovaní akademici.

Druhá verze Berlínského programu uniká pozornosti také vzhledem k časovému úseku, do kterého její přijetí spadá. Přelom 60. a 70. let je v souvislosti s děním ve Spolkové republice Německo vnímán zejména jako doba studentského protestního hnutí, Brandtovy sociálně liberální koalice a jejích reforem, levicového terorismu, období rozkvětu obskurních extrémně levicových spolků a počátků tzv. nových sociálních hnutí jako je například feminismus. Dlouhá 70. léta – o období let 1968 až 1982 můžeme hovořit jako o jedné epoše v německých dějinách – platí za „rudé desetiletí“ (*das rote Jahrzehnt*), a to nejenom z pohledu široké veřejnosti, kdy je pozornost soustředěna na ikony protestních hnutí či průlomová opatření vlády SPD a FDP, ale tento akcent převládá i v odborné literatuře. Politická pravice a CDU (spolu s bavorskou CSU) jako její výsostný reprezentant v tomto období se koncem velké koalice v roce 1969 a současnou ztrátou vládní moci po 20 letech, kdy vládu vedla, dostává zcela ze zorného úhlu. Je jí připisována úloha strany věčných zpátečníků, která trvá na překonaných dogmatech z doby svých vládních úspěchů v 50. letech a staví se proti již dlouhou dobu nezbytným reformám ať už v oblasti zahraniční či vnitřní politiky. Pozornosti přitom často uniká, že přestože SPD dokázala v 60. letech značně rozšířit svůj voličský potenciál, pohled na volební výsledky nedokládá dominanci levice, spíše je možné hovořit o velké polarizaci společnosti. CDU/CSU si však své postavení zachovala a stále byla alternativou preferovanou značnou částí společnosti.¹⁰

Svou roli sehrálo zřejmě také to, že jakkoli fascinující je vývoj okolo Kohlovy programové komise a jejího návrhu, v dějinách CDU se jedná v podstatě o slepou uličku. Konzervativní odpor byl ještě příliš silný, řada straníků věřila, že hlavní příčinou odchodu strany z vlády je „spiknutí“ SPD a FDP a že křesťanští demokraté se k moci vrátí a budou pokračovat ve své tradiční politice. Brzy po přijetí Druhé verze Berlínského programu však přišla tentokrát již jednoznačná prohra ve volbách do Spolkového sněmu v listopadu 1972, která vrátila stranu v jejích diskusích o budoucím vývoji zpět na začátek. Do čela CDU se dostal Helmut Kohl a jeho generace a strana během opozičního období, které trvalo až do roku 1982, dokončila od 60. let odkládané reformy. Jejich součástí bylo i přijetí prvního ideového programu v roce 1978, nově pokládajícího

---

10 Srov. Frank Bösch, „Die Krise als Chance: die Neuformierung der Christdemokraten in den Siebziger Jahren,“ in *Das Ende der Zuversicht?: die Siebziger Jahre als Geschichte*, ed. Konrad Jarausch (Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2008), 297–298.

základy programatiky strany.¹¹ Druhá verze Berlínského programu tak byla z určitého pohledu jen výstřelem do prázdna mezi přelomovým Berlínským programem a tzv. ludwigshafenským programem z roku 1978, resp. jemu předcházejícím Mannheimským prohlášením z roku 1975. To ostatně demonstruje i sám podivný název tohoto programu, který jej odsouvá do stínu programu z roku 1968, přestože s ním má jen málo společného.

O Druhé verzi Berlínského programu nevznikla žádná samostatná práce či článek. Někteří autoři ji opomíjejí zcela, a pokud jí je věnován dostatečný prostor, představuje pouze dílčí téma, kterým se autor nezabývá ve více než několika odstavcích. To přispívá k tomu, že jsou v odborné literatuře tradována i některá povrchní hodnocení – jedná se především o přeceňování významu usnesení mohučského sjezdu z roku 1969, na jehož základě byla programová komise povolána (viz podkapitulu 4.2), a nepřesnou interpretaci role, kterou při úpravách původního návrhu programové komise sehrál ústřední výbor strany (viz podkapitulu 4.6).

To, že význam diskuse o Druhé verzi Berlínského programu nebývá v odborné literatuře vždy zcela doceněn, můžeme vidět na příkladu klasického titulu k dějinám CDU, monografie Hans-Otto Kleinmanna.¹² Jedná se o velmi informativní knihu, která se snaží zachytit vývoj strany až do konce její opoziční éry v roce 1982. Programu z roku 1971 věnuje velký prostor, většinu z těchto asi tří stránek však zabírá výčet zajímavých bodů jeho konečné verze a pozitivní hodnocení živé vnitrostranické diskuse. Kritiku, kterou vyvolal návrh Kohlovy komise, a střety mezi různými vnitrostranickými skupinami zcela přehlíží.¹³ Tím se však také z výkladu vytrácejí důležité aspekty: programová diskuse jako projev generační výměny v CDU a významný moment v diskusích o její reformě. Harmonický obraz, který autor vykresluje, význam nového programu a především jemu předcházející diskuse nevystihuje. To souvisí i s pojetím celé této publikace. Kleinmann zachází celkem nekriticky s mýty historie CDU, naopak nabízí velmi tradiční pojetí, a důraz tak leží na úspěších 50. let, vládní politiky a v opozičním období na politiky frakce ve Spolkovém sněmu. Diskuse o stranické reformě se tak z jeho práce vytrácí.

O programu z roku 1971 se vůbec nezmiňuje anglicky psaná práce Geoffreyho Pridhama.¹⁴ Přestože tato kniha vyšla ve Velké Británii, je důležitým titulem, který

---

11 Frank Bösch, *Macht und Machtverlust: die Geschichte der CDU* (München: DVA, 2002), 32–44, 108–114.

12 Hans-Otto Kleinmann, *Geschichte der CDU: 1945–1982* (Stuttgart: DVA, 1993).

13 Ibid., 311–314.

14 Geoffrey Pridham, *Christian Democracy in Western Germany* (London: Croom Helm, 1977).

se věnuje dějinám CDU, a je citován i německou odbornou literaturou. Jedná se o první podrobnou ucelenou monografii k tomuto tématu, a to monografii velmi kvalitní. Autorův zájem nekončí na úrovni vládních úspěchů a problémů křesťanských demokratů, Pridham jde mnohem hlouběji a systematicky zpracovává otázku mocenských vztahů uvnitř strany a odkládané reformy. U období počátku 70. let však pozornost soustředí na to, jak se CDU vypořádávala se svou opoziční rolí (zejména v souvislosti s východními smlouvami), a na mocenský boj o pozici předsedy strany. Druhá verze Berlínského programu tak jeho pozornosti zcela unikla.

Naopak velmi dobře se s tímto tématem vypořádává v současné době zřejmě nejlepší úvod do dějin CDU, monografie Franka Bösche.¹⁵ Bösch napsal velmi čtivou knihu, ve které se dokázal vyhnout chronologickému převyprávění stranických análů, ba právě naopak velmi pointovaně nastínil základní problémy stranického vývoje. Neobjevuje se u něj ani přílišná koncentrace na dobře známou vládní a parlamentní politiku, která charakterizuje práci Kleinmannovu, ale naopak rozdělením knihy do kapitol podle tematických okruhů (např. program, organizace, financování) a nikoliv podle časových period docílil autor toho, že středem pozornosti zůstává vývoj strany. Bösch věnuje návrhu Kohlovy komise dostatečný prostor a dobře jej zasazuje do kontextu. Dává jasně najevo, že se nejedná pouze o revizi Berlínského programu, ale o program samostatný, který zaujímá v dějinách strany významné místo. Všimá si „pozoruhodné otevřenosti změnám“ programové komise i intenzity vnitrostranického konfliktu, který následoval po zveřejnění jejího návrhu.¹⁶

Nejzajímavější prací o dějinách CDU vydanou v posledních letech je dizertace Uda Zolleise,¹⁷ který se pokusil zachytit nikoliv jednotlivé události stranických dějin, ale vývoj „ideje“ CDU, jak byla vnímána veřejností i samotnými straníky. Zolleis je velmi vnímavý autor a nabídl nový zajímavý pohled na historii strany, který nezůstává na úrovni jednotlivých programů a usnesení, ale jde hlouběji pod povrch, aby odhalil dlouhodobější vývojové tendence. V této analýze nalezlo své místo i pojednání o Kohlově komisi, jejíhož významu v reformním procesu si tak autor všimá, i když je možné mu vytknout, že (podobně jako většina ostatních badatelů) přeceňuje konzervativní revizi návrhu komise ze strany ústředního výboru. Místo nových tendencí v CDU se tak do středu jeho pozornosti dostává spíše obava ze změny, což neklidné situaci ve straně na počátku 70. let neodpovídá.¹⁸

---

15 Bösch, „Macht und Machtverlust“.

16 Ibid., 31–32.

17 Udo Zolleis, *Die CDU: das politische Leitbild im Wandel der Zeit* (Wiesbaden: VS, 2008).

18 Ibid., 144–145.

Z novějších knih je třeba zmínit také velmi pěknou přehledovou publikaci Nadace Konrada Adenauera k dějinám CDU, editovanou Günterem Buchstabenem.¹⁹ Jedná se o přínosný sborník, který u příležitosti 60. výročí založení strany nejen shrnul její chronologický vývoj, ale nabídl především příspěvky, které se podrobně zaměřily na dílčí aspekty (program, ideové kořeny, německá otázka či evropská politika), a stal se tak velmi praktickým a aktuálním úvodem ke studiu dějin CDU. Stať, jež se zabývá programem strany, se podrobně věnuje programovému vývoji v 70. letech a pro Druhou verzi Berlínského programu je v ní vyhrazena samostatná kapitola. Bohužel je však popis tohoto konkrétního programu velmi mělký a omezuje se na technické detaily, jako je počet členů komise a doručených stanovisek regionálních organizací, a citaci preambule programu.²⁰

Obraz Druhé verze Berlínského programu v odborné literatuře je hodně ovlivněn tím, jak jeho vznik vnímali politici z reformního proudu CDU z poválečné generace, kteří se programové diskuse účastnili jako představitelé mládežnických organizací strany. Je to jednak tím, že tato skupina vyvinula během práce na programu velkou publicistickou činnost, a díky tomu vzniklo velké množství pramenů, které je možné při výzkumu tohoto tématu použít. Konzervativní proud, který netíhl tolik k teoretickým diskusím jako stranická mládež, svá stanoviska publikoval méně. Z toho důvodu může snadno dojít k nadhodnocení vlivu mládežnických organizací v programové diskusi, protože jejich stanoviska jsou snadno dostupná. Politici CDU z této generace byli aktivní ale nejen v době přípravy nového programu, nýbrž také v následujících letech, a to i ve vědecké oblasti. Patřili k prvním, kteří se relevantním způsobem začali CDU a jejími dějinami teoreticky zabývat. Diskusi o Druhé verzi Berlínského programu, která pro ně osobně byla významným zážitkem a jednou z prvních zkušeností s vysokou politikou, přirozeně přikládali velký význam. Jejich interpretace ovlivnily i pozdější autory.

Klasickým titulem k dějinám CDU je dizertace Wulfa Schönbohma,²¹ zabývající se reformou strany od nesmělých pokusů koncem 50. a v 60. letech až po dokončení proměny v době opozice. Téma zpracovává pointovaně a vyčerpávajícím způsobem, velmi jasně charakterizuje způsob fungování strany v Adenauerově období, problémy, které s sebou nesl, a překážky na cestě transformace v moderní masovou integrační politickou stranu se stan-

---

19 Günter Buchstab, ed., *Brücke in eine neue Zeit: 60 Jahre CDU* (Freiburg: Herder, 2005).

20 Rudolf Uertz, „Von den Gründungsaufrufen 1945 zu den Grundsatzprogrammen 1978 und 1994: zur Programmgeschichte der CDU 1945 bis 1994,“ in *ibid.*, 117–120.

21 Schönbohm, „Die CDU“.

dardními strukturami. Schönbohm byl v Kohlově komisi jedním z předsedů podkomise pro zahraniční politiku a předním propagátorem reformy CDU mezi stranickou mládeží. Dá se říci, že přestože se ve své práci příliš nevěnuje obsahu návrhu programové komise a výsledného programu, co se týče procesu jeho vzniku, prezentuje ve srovnání s ostatní literaturou nejpodrobnější informace.²²

Druhou verzí Berlínského programu se v samém závěru (hlavní část knihy končí původním Berlínským programem) zabývá i klíčová monografie k programatice CDU od Dorothee Buchhaasové.²³ Jedná se o práci politologickou, historický vývoj programu strany se snaží vysvětlit za pomoci obecných teorií o politických stranách a stranických programech. Vzhledem k jejímu podrobnému obsahu a velmi jasným závěrům ji však není možné přejít bez povšimnutí ani při historiografickém výzkumu. Stejně jako v ostatních pasážích knihy je i ve vztahu k Druhé verzi Berlínského programu především hodnotící. To je velmi inspirativní, snaží-li se čtenář zasadit program do širšího kontextu. Na druhou stranu má tento normativní pohled i své slabiny. Buchhaasová se jednoznačně ztotožňuje s názory reformního proudu, opírá se především o dobové texty autorů, kteří k němu patřili (především časopis *Sonde*) či s ním sympatizovali a prameny z opačného pólu strany nechává bez povšimnutí. Velmi jasně je tak u ní zřetelná výše zmíněná tendence přeceňovat prameny z prostředí mládežnických organizací.

Stejně jako Schönbohm byl přímým účastníkem jednání programové komise i Helmut Pütz, jehož práce o dějinách CDU²⁴ věnuje z dosavadní literatury tématu Druhé verze Berlínského programu nejvíce prostoru. V době svého publikování byla tato kniha zajisté užitečnou příručkou, což dokazuje i velké množství jejích vydání. Dnes má však zájemce o danou problematiku již možnost sáhnout po aktuálnějších a propracovanějších úvodech. Přes velký rozsah kapitoly zabývající se programem z roku 1971 není tato monografie ani ve vztahu k našemu tématu nijak průlomová. Naopak je jí možno vytknout, že přikládá přílišný význam stanoviskům stranické mládeže – hodně cituje například z časopisu *Sonde*, k jehož vydavatelům autor sám patřil. Stanoviska konzervativních oponentů programové reformy pak do značné míry opomíjí. Nesmírně přínosná je ale jiná publikace Helmuta Pütze, a sice jeho dizertace, ve které

---

22 Ibid., 116–123.

23 Dorothee Buchhaas, *Die Volkspartei: Programmatische Entwicklung der CDU 1950–1973* (Düsseldorf: Droste, 1981).

24 Helmut Pütz, *Die CDU: Entwicklung, Organisation und Politik der Christlich Demokratischen Union Deutschlands*, 4. vyd. (Düsseldorf: Droste, 1985).

zpracovává vývoj školské politiky CDU do počátku 70. let. Dodnes zůstává jediným komplexním zpracováním tohoto tématu.²⁵

Zmínku o programové diskusi, jež předcházela düsseldorfskému sjezdu, by čtenář hledal i v biografích Helmuta Kohla, jednoho z jejich hlavních aktérů. V roce 2010 vyšlo u příležitosti Kohlových 80. narozenin několik knih, mezi nimi i dvě biografie. Kniha novináře Heriberta Schwana a historika Rolfa Steinigera²⁶ téma Kohlovy komise zcela opomíjí (v pasážích věnovaných rané fázi Kohlovy kariéry, tedy i počátku 70. let, je navíc totožná s rozsáhlou Kohlovou biografií, kterou Schwan vydal s Wernerem Filmerem již v roce 1985).²⁷ Biografie napsaná redaktory magazínu *Spiegel* Hans-Joachimem Noackem a Wolframem Bickerichem²⁸ věnuje tématu jeden odstavec, ten ale zjevně vychází ze starší Dreherovy knihy a autoři se nezamýšleli hlouběji nad významem této události v Kohlově životě.²⁹ Obě knihy soustředí svou pozornost na pozdější léta Kohlovy kariéry, zejména na velké události evropské politiky v souvislosti s německým znovusjednocením.³⁰ Především však jsou obě knihy popularizačními publikacemi postrádajícími náležitosti odborné práce, chybí například jakýkoliv poznámkový aparát.

Nejlepší Kohlovou biografií tak dodnes zůstává již zmíněná kniha Klause Drehera.³¹ Dreher je svým povoláním především novinář, vzděláním je však historik a jeho práce, přestože poznámkový aparát je spíše stručný, splňuje nutné minimum, aby mohla být považována za titul relevantní i pro odborné bádání. Dreher se opírá o rozsáhlou rešerši pramenů a řadu rozhovorů s pamětníky, navíc se osobně v okolí špiček CDU a samotného Kohla léta pohyboval. Programové komisi z roku 1970 věnuje více jak dvě stránky a i jazykové prostředky, které volí, naznačují, že této epizodě připisuje v dějinách strany i životě jejího budoucího předsedy velký význam. Ve svém napínavém popisu se však dopouští výrazných nepřesností, jež se týkají průběhu zasedání komise a způsobu její práce. Jejich příčinou jsou pravděpodobně mezery ve vzpomínkách pamětníka, se kterým Dreher hovořil (viz poznámka 49 v kapitole 4.3).³²

---

25 Helmut Pütz, *Innerparteiliche Willensbildung: empirische Untersuchung zum bildungspolitischen Willensbildungsprozess in der CDU* (Mainz: v. Hase & Koehler, 1973).

26 Heribert Schwan a Rolf Steiniger, *Helmut Kohl: Virtuose der Macht* (Mannheim: Artemis & Winkler, 2010).

27 Werner Filmer a Heribert Schwan, *Helmut Kohl* (Düsseldorf: ECON, 1985).

28 Hans-Joachim Noack a Wolfram Bickerich, *Helmut Kohl: Die Biographie* (Berlin: Rowohlt, 2010).

29 Ibid., 70.

30 Kniha zkušených biografů Schwana a Steinigera se detailně a s mnoha zajímavými postřehy věnuje i Kohlovu mládí, tato její část však, jak již bylo zmíněno, vyšla již v polovině 80. let.

31 Dreher, „Helmut Kohl“.

32 Ibid., 145–152.

Je zajímavé, že ani samotný Helmut Kohl ve zpětném pohledu nepřikládá svému vystupování v programové diskusi příliš velký význam. Ve svých pamětech se omezuje na stručné konstatování, že před düsseldorfským sjezdem předsedal programové komisi, která „kriticky přezkoumala Berlínský program a vypracovala návrhy na jeho doplnění [Fortschreibung].“ Zmiňuje, že u tématu sociálně tržní hospodářství „bojovala obě politická křídla strany, členové sociálních výborů a hospodářského křídla, jako zřídka kdy před tím o politický vliv“.³³ Mnohem více prostoru ale věnuje svému nešťastnému postupu při hlasování o otázce spolurozhodování zaměstnanců v podnicích, které se pro něj zjevně stalo traumatem (viz podkapitulu 6.3).

Překvapivě Kohl mnohem více zdůrazňuje svou roli při vzniku první verze Berlínského programu. V několika odstavcích referuje o tom, jak předsedal komisi, která měla za úkol zapracovat do jeho návrhu stanoviska zemských stranických organizací a dalších orgánů. Berlínský sjezd označuje za svůj dosavadní největší úspěch ve straně. Kohl přímo uvádí: „S Berlínským programem bylo neoddělitelně spojeno moje jméno.“³⁴ Opomíjí přitom zmínit zásadní zásluhu, kterou měl na vzniku Berlínského programu generální tajemník CDU Bruno Heck, který předsedal programové komisi, jež návrh programu původně vypracovala (viz kapitolu 2.2). Přestože Kohl v diskusi před berlínským sjezdem vystupoval velmi aktivně,³⁵ při psaní pamětí význam svého působení trochu přecenil.

1.2 Prameny

Přestože Helmut Kohl ve svých pamětech Druhou verzi Berlínského programu přehlíží, pramenná základna pro studium tohoto tématu je i tak rozsáhlá. Ve fondech Archivu křesťansko-demokratické politiky (*Archiv für Christlich-Demokratische Politik*; ACDP) Nadace Konrada Adenauera (*Konrad-Adenauer-Stiftung*) v Sankt Augustinu,³⁶ který spravuje stranický archiv CDU, se dochovala řada písemností, jež vznikly při práci programové komise. Zasedání komise bohužel nebyla protokolována, dochovaly se ale stručné zápisy zasedání jejího pléna a některých schůzí podkomisí. Důležitým pramenem tak jsou

---

33 Kohl, „Erinnerungen,“ 277.

34 *Ibid.*, 240–242.

35 Srov. „Versöhnung mit Uhus und Pinschern: SPIEGEL-Gespräch mit dem CDU-Vorsitzenden und künftigen Ministerpräsidenten von Rheinland-Pfalz Dr. Helmut Kohl,“ *Der Spiegel* 21, č. 41 (1968): 46–52. Kohl vystupoval velmi aktivně také na berlínském sjezdu. 16. *Bundesparteitag der Christlich Demokratischen Union Deutschlands: Berlin, 4.–7. November 1968* (Bonn: CDU, 1968).

36 Konrad-Adenauer-Stiftung e.V, Rathausallee 12, 53757 Sankt Augustin, Spolková republika Německo.

především různé verze návrhů nového programu pocházející z různých stádií práce komise, které umožňují alespoň přibližně zrekonstruovat, jak se diskuse v komisi vyvíjela a jakým způsobem komise pracovala. Užitečným vodítkem jsou také rozličné analýzy, návrhy a korespondence mezi členy komise a stranickým sekretariátem. Dochovala se rovněž veškerá stanoviska zasláná ústředí CDU z regionů a jejich analýza vypracovaná pracovníky stranického aparátu.³⁷ Vedle materiálů vztahujících se přímo k práci komise je možné nalézt prameny k programové diskusi i ve fondech pocházejících od jednotlivých stranických sdružení jako Mladé unie, sociálních výborů a Středostavovského sdružení a od studentské organizace RCDS.³⁸

Důležitý pramen představují stenografické protokoly sjezdů CDU, zejména mohučského (1969) a düsseldorfského (1971), které vyšly tiskem.³⁹ Protokoly ze zasedání ústředního výboru strany byly zpracovány dokonce v podobě pramené edice, a to až do roku 1973. V nejnovějším teprve nedávno vydaném dílu⁴⁰ tak jsou zahrnuta i zasedání, která se zabývala Druhou verzí Berlínského programu. Bohužel nebyl pořízen stenografický protokol ani zápis z dvoudenního klauzurního zasedání ústředního výboru, kde byl diskutován a přepracován návrh programové komise. O této klíčové události je tedy k dispozici pouze velmi málo informací. Představu o jejím průběhu si můžeme udělat na základě porovnání původního návrhu komise, návrhu předloženého na tomto zasedání generálním tajemníkem Heckem a výsledné podoby návrhu, která byla ústředním výborem přijata. Celkem podrobné informace o průběhu tohoto neveřejného zasedání obsahuje rovněž článek, který vyšel v magazínu *Spiegel*⁴¹ a který se tak vzhledem k neexistenci jiných podkladů stává důležitým pramenem.

Obrázek o vývoji, který předcházel přijetí Druhé verze Berlínského programu, si lze udělat na základě diskuse na stránkách různých křesťansko-demokratických časopisů. Především se jedná o již zmiňovaná periodika vydávaná stranickou mládeží, která novému programu věnovala takovou pozornost, že je badatel vystaven nebezpečí, že se nechá příliš ovlivnit jejich úhlem pohledu. To platí zejména pro časopis *Sonde* (vydávaný jako občasník), který byl projektem mladých politiků spojených se studentskou organizací RCDS, jež se velmi ak-

---

37 Fond VII-001, ACDP.

38 Fondy IV-004, IV-006, IV-007, IV-013, ACDP.

39 17. *Bundesparteitag der Christlich Demokratischen Union Deutschlands: Mainz, 17.–18. November 1969* (Bonn: Union Betriebs, 1969). 18. *CDU-Bundesparteitag: Düsseldorf, 25.–27. Januar 1971* (Bonn: Union Betriebs, 1971).

40 Günter Buchstab a Denise Lindsay, eds., *Barzel: unsere Alternativen für die Zeit der Opposition: die Protokolle des CDU-Bundesvorstands 1969–1973* (Düsseldorf: Droste, 2010).

41 „Angst vor so was“, *Der Spiegel* 23, č. 50 (1970): 32–33.